

MUSLIMANSKO ISKAZIVANJE VJERE U EVROPI DANAS

Dr. Enes Karić

Različita shvatanja "euro-islama"

Vjerujem da pretpostavljate zašto moram, na samom početku, objasniti, bolje reći, opravdati naslov ove besjede. A moram to učiniti jer i ovaj naslov i njegovo objašnjenje pokazuju usud današnjeg muslimanskog življenja u Evropi, tim prije što katolički i protestantski teolozi danas nemaju potrebu objašnjavati "katoličko iskazivanje vjere" ili "protestantsko iskazivanje vjere" u Evropi i na Zapadu. Gotovo da se u katoličkoj i protestantskoj literaturi ne mogu naći naslovi tipa "euro-katoličanstvo" ili "euro-protestantizam", ili su sasvim rijetki, ali smo svi svjedoci sve češćih naslova i napisa, od Londona do Uralskog gorja, koji sadrže sintagmu "euro-islam".

Tom jezičkom kovanicom, tim "euro-islamom", želi se mnogo toga kazati, već prema tome ko i s kakvim ciljem govori o "euro-islam". Ponekada je i sama ta sintagma svojevrsan primjer nekakvog semantičkog geta, jednog usiljenog, vještačkog mirenja kontinenta Evrope i vjere islama. Kada muslimani danas u Evropi kažu islam u Evropi ili "euro-islam", kao da je na djelu i pravdanje i opravdavanje, čak i izvinjavanje, da islam nije rijetkost na evropskom tlu, da je on, zaboga, normalna stvar, "evropski fenomen", itd. Kad, s druge strane, evropski vladini službenici i intelektualci, koji daju ton evropskoj politici spram vjera i vjerskih zajednica, izgovore sintagmu "euro-islam" to je najčešće učinjeno s neskrivenim ciljem svoga vlastitog konceptualiziranja islama u skladu sa

postavkama, kako kažu, liberalnih demokratija Zapada. Kao što se može i pretpostaviti, "euro-islam" je za današnju evropsku scenu i mnoge njene sudionike "trojanski konj".

Doista, mnogi muslimani danas tvrde da jesu za "euro-islam", onaj kojeg će oni, muslimanski Evropljani, definirati. No, tada se kod evropskih vlada i njihovih servisa javlja bojazan od navodnog muslimanskog osvajanja Evrope i posvojenja ovoga kontinenta mirnim putem. S druge strane, pak, pokušaji definiranja "euro-islama" u skladu sa konceptima evropskih liberalnih demokratija od strane vladinih servisa, u očima i srcima muslimanskih Evropljana često izazivaju zebnju i veliki strah od reduciranja islama na jednu formu neželjene revizije, na nešto što je već viđeno sa britanskim kolonijalnim eksperimentom zvanim "kadijanije" i "ahmedije".

Islam kao "izbjeglica u Evropi"

Znamo, dakako, činjenicu, koja nije samo psihološka, u onom što počiva iza današnje muslimanske upotrebe i insistiranja na sklopu zvanom "euro-islam" ili "islam u Evropi". Kada neko uz ime svoje vjere dodaje još i ime kontinenta, to jest kada dodaje komponentu tla i zemlje, onda je posrijedi mnogo toga i mnogo svega na šta se hoće ukazati u sferi politike, kulture, prosvjete, medija, ljudskih prava, itd. Naime, dokazuje, pravda se i opravdava onaj ko osjeća da ga ne priznaju ili da ga napola priznaju, koga hoće prisiliti da se osjeća izgnanikom

(Predavanje održano 12. maja 2005. godine u Zagrebačkoj džamiji, u okviru XII. međunarodnog simpozija «Muslimani i evropski kulturni identitet»)

ili stanovnikom enklave, ili koji je, svojom krivnjom, zapao i samoreducirao se na položaj kulturne, vjerske, političke... enklave!

Takosemi, evropski muslimani, muslimanski Evropljani, muslimani u Evropi, Evropljani u islamu (označimo nas kako nam je volja), moramo iznova dokazivati, opet definirati, još jednom (i po ko zna koji put) potražiti pouzdano uporište i čvrsto tlo za nesigurne stope. Pogotovu to moramo u ovim godinama širenja Evropske unije i pisanja i usvajanja Ustava Evropske unije, kad se čuju i kad ima promuklih, evropskim srednjovjekovljem ubuđalih i križarskom memlom ušćulih, glasova koji zagovaraju uspostavljanje Evropske unije na kršćanskim temeljima. Danas sve miroljubive ljude naročito zabrinjava antiislamstvo i antimuslimanstvo američkih evangeličkih crkava. Premda živimo u dobu tehnike, kad se ne očekuje neko naročito snažno ufanje u religijsku metafiziku, većina današnjeg evangeličkog pokreta gotovo da se oblikovao u mesijanistički pokret koji ima katastrofalne posljedice po svjetski mir.

Bez obzira na činjenicu što se susret islama i Evrope na zapadnim, sjevernim i mnogim istočnim obalama Mediterana dogodio prije četrnaest stoljeća, otkad traje, kako je to kazao Gibbon, doba "velika debate" između islama i Evrope, odnosno, od kada su islam i Evropa jedno u drugom, ipak se sa padom vanjskih obruča kolonijalizma tokom druge polovine XX. stoljeća, te useljavanjem arapske, turske, kurdske i balkanske radničke i izbjegličke sirotinje u zemlje Zapadne Evrope, aktualiziralo pitanje definiranja islama u Evropi općenito i Evropskoj uniji posebno.

Pritom je daleko manje pokušaja da se muslimani u Evropi prihvate definiranja Evrope, one Evrope kakvu oni žele ili kakvu bi poželjeli. Nažalost, još je uvijek posrijedi to jednostrano evropsko definiranje islama i muslimana, a vrlo je malo pokušaja da se i evropski muslimani odvaže na svoje definiranje Evrope.

Kako univerzalizirati naše evropsko iskazivanje islama?

Nemoguće je ovdje govoriti o četrnaest stoljeća dugoj povijesti islama u Evropi, premda je, naravno, od velike koristi poznavanje povijesti

i bivših kulturnih i civilizacijskih obrazaca islama kojima se islam nekada u prošlosti afirmirao i iskazivao na Zapadu i kao jedna evropska vjera, uz evropsko kršćanstvo i judaizam. Prošlost, dakako, treba pametno pamtiti i to činiti trijezne glave, jer ima posezanja za prošlošću koja donose nesreću. Abdulah Šarčević u jednoj od svojih knjiga govori o "neodgovornom posezanju za prošlošću". Napose muslimani danas, rekao bih diljem svijeta, posežu za prošlim stoljećima i autoritetima čijem je mišljenju istekao rok trajanja i danas ni u čemu ne mogu biti djelotvorni.

Vratimo se govoru o sadašnjosti, nama valja živjeti upravo ovu sadašnjost i iz nje pripremljavati budućnost. Sve ovo ističem s ciljem svraćanja pozornosti na činjenicu da iskazivanje nijedne vjere u Evropi i svijetu nije pod tako velikom prismotrom kao iskazivanje islama. Danas nije lahko biti musliman ni u Parizu ni u Mekki, ni u Sarajevu ni u Los Angelesu. Ali, ponadajmo se, to je prolazno stanje duha ovog našeg doba u kojem moćni evangelički Zapad traži jednog dugoročnog strateškog neprijatelja. Kao vjera, islam nije "dogmatski" kompliciran. Samo Bog jeste Bog, ma šta da je On! Nema božanstva ispred ili uz Boga. Eto, to je, u najkraćem, islam. Ali, uprkos tome, posvuda su danas u svijetu debate o pitanju "koji i kakav islam" želimo. Jasno nam je da se time ne misli na ona temeljna vjerska načela islama, na "dogme" i "aksiome" te vjere. Misli se, prije svega, na utjecaj islama u društvu, na društvene aspekte te vjere. To jest, kakav islam i kakve muslimane želimo na ulicama Berlina, Londona, Pariza, Milana...

U našem kontekstu bismo kazali: Kakvi to muslimani želimo biti, a da budemo i Evropljani? Možemo li biti Evropljani, a da ne ucvilimo islam? I tako dalje. Doista, u evropskoj literaturi o islamu danas, u raspravama koje su pisali i muslimani i nemuslimani, posvuda nalazimo to pitanje: "koji i kakav islam živjeti?" Posebno su muslimanske zajednice u Evropi i na Zapadu suočene sa svim konzekvencama tog pitanja. Općenito uzev, u Evropi postoje tri vrste muslimana. A) Tradicionalne, autohtone muslimanske zajednice i narodi kao što su Bošnjaci, Torbeži, Albanci, itd. B) Muslimanski

useljenci i gastarbajteri, kojih ima najviše iz Turske, Sjeverne Afrike, te Indije, Pakistana i Bangladeša. C) Evropski konvertiti u islam, kao i muslimanska djeca rođena u Zapadnoj Evropi iz treće generacije, čiji je maternji jezik engleski, francuski, njemački, španski...

(U vezi s tim, kažimo da Bošnjaci trebaju – štaviše, moraju – imati živ i budan interes za proučavanje današnjih muslimanskih zajednica u Evropi i njihovo iskazivanje islama. To je gotovo u istoj mjeri važno koliko i profiliranje našeg muslimanskog iskazivanja vjere u Bosni i na Balkanu, u onom što je Evropa na naš način!)

Nažalost, naša znanja o današnjim muslimanskim zajednicama u Evropi su skromna, nemamo niti jednog instituta koji bi imao barem dva ili tri specijalista za ova pitanja. Po najnovijim statističkim podacima, objavljenim u Evropi, danas na ovom kontinentu živi blizu četrdeset miliona muslimana iz sve tri naprijed navedene grupacije. Malo o njima znademo, čak ih ne pratimo ni na razini obične novinske informacije. Ali, ono što se iz te literature zna o muslimanskim društvima i zajednicama u Evropi karakteriziraju sljedeće značajke:

- Nedostatak efikasne integracije muslimana u evropska i zapadna društva,
- sporo uključivanje muslimana u javnu sferu života,
- mlitavo participiranje muslimana u političkom radu,
- tromo sudjelovanje u lokalnoj i nacionalnoj administraciji (ovdje smo već kod neugodnog pitanja predstavničke demokratije, tj. koga će izabrani muslimani predstavljati, da li muslimane ili, općenito, građane, itd.),
- neravnopravno sudjelovanje u školstvu (kao profesori, studenti, itd.),
- neadekvatna i neautentična zastupljenost u medijima,
- slabo razvijanje škola i kulturnih ustanova, itd.

Insistiranje na univerzalnim kulturnim premisama islama u Evropi

Mislim da je danas najhitnija potreba muslimanskih naroda i muslimanskih zajednica

na Zapadu da se potvrde i afirmiraju kao univerzalna zajednica koja će islam tumačiti i iskazivati univerzalno. Tako će Evropa za muslimane biti probavljivija.

Na ravni muslimanskog iseljenništva u Zapadnoj Evropi, univerzalne kulturne premise islama znače, recimo, da bi "turske", "bangladeške", "bosanske", "marokanske" džamije trebalo da, kroz proces univerzaliziranja islama u Evropi, postanu džamije naprosto, ili evropske džamije, gdje se islam kulturološki iskazuje i očituje univerzalno. (Vidio sam, i to s radošću ističem, neke džamije na Zapadu u kojima se hutba drži na dva ili tri jezika. To je dobar primjer univerzaliziranja jedne sekvence islamskog obreda.) U civilizacijskom smislu, to znači da univerzalniji obrasci islama na Zapadu imaju zadaću da vremenom istisnu lokalne i kulturološki neuspješno presađene obrasce koje sa sobom na Zapad donose muslimani iz zemalja svoga porijekla, iz Indije, Pakistana, srednje Azije, Turske, sjeverne Afrike itd.

Mislim da je definiranje univerzalnih obrazaca islama na Zapadu danas jedna od najtežih zadataka čijem rješavanju i mi danas u Bosni moramo pripomoći. Jer, evropski muslimani nisu organizirani, niko ih efikasno ne predstavlja na ravni vjerskog reprezentiranja.

Dakako, kad god govorimo o univerzaliziranju naših kulturnih i civilizacijskih obrazaca islama, u cilju postizanja dobroćudnog sinkretizma islama i Evrope, ne treba zaboraviti ni pitanje očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta muslimana na Zapadu danas. Ovdje se radi o razinama koje su jedna iznad druge, i ne bi ih trebalo posmatrati kao pomiješane. Recimo, za drugu i treću generaciju muslimana Zapada univerzalni islam je daleko važniji od nacionalne i kulturalne posebnosti o kojoj još imaju sjećanje ili to sjećanje nose njihovi roditelji iz zemalja svoga porijekla. U Bosni, Albaniji, Kosovu, u regiji Balkana općenito, islam i nacionalno muslimanskih naroda nisu jedno protiv drugog. Islamom se pravi iskorak prema drugim muslimanima, nacijom se, pak, dijeli puko osjećanje zajedničke povijesne sudbine i prostora.

(Svjedoci smo danas kako mnogi na karikaturalan način brkaju nacionalno, vjersko i

folklorno. Između tih različitih identiteta danas postoje snažna varničenja. Ima primjera da se u Bosni danas širi i promovira čisto arapska nošnja, prilagođena pustinjskim klimatskim pojasevima. Oni koji je zagovaraju kažu da je "islamska". To je tipičan primjer bahatog nepoznavanja granica između vjerskog i univerzalnog, te kulturološkog i regionalnog!)

U Evropi slobodnih regija i slobodnih religija kakva nam se obećava, univerzalno koncipiran islam, oslobođen nacionalno-vjerskih efemernosti, mogao bi pomoći procese našeg muslimanskog evropeiziranja. Procese univerzaliziranja islama u Evropi, pa i na Balkanu (koji je Evropa na naš način), potrebno je ohrabriti. Vidljivo je da je univerzalnost islama to što danas odnosi prevagu nad nacionalnim i kulturalnim posebnostima muslimana na Zapadu. Ponovo ističem da se ovim ne želi kazati da je islam protiv nacionalnog identiteta, niti se hoće reći da je islam protiv kulturalnih razlika. Hoću samo reći da je islam kroz povijest oslobađao čovječanstvo od fetišiziranja nacionalne, kulturalne, jezičke ili rasne posebnosti.

Univerzalnost islama ide na prvom mjestu, to vidimo po muslimanskim studentima koji su rođeni u Velikoj Britaniji i koji imaju britansko državljanstvo, a čiji su roditelji Pakistanci ili Bangladešani. Postavlja se pitanje da li su ti mladići i djevojke Britanci ili su oni, pak, Pakistanci, Bangladešani, ili su, na kraju krajeva, ti mladići i djevojke, naprosto, muslimani, muslimanski Evropljani? To su sve važne sastavnice pitanja o identitetu, a pitanje današnjeg traganja muslimanskih Evropljana za identitetom zaokružuje glavne konture u definiranju islama u Evropi na jedan univerzalan način. Nema mjesta strahovima od posebnog definiranja i konceptualiziranja islamske univerzalnosti na Zapadu niti ima mjesta strahovima od univerzalnosti evropskih muslimana ili muslimanskih Evropljana. Sve dok islam u Evropi budu definirali i za njime tragali muslimani u Evropi i na Zapadu, na takve definicije ne treba gledati kao na neku vrstu trojanskog konja.

Koncept islama u Evropi danas, onaj koga afirmiraju i artikuliraju obrazovani i

kulturno stasali muslimanski Evropljani, insistira na univerzalnim aspektima islama. U svojim radovima oni ističu da zavičajne (bangladeške, pakistanske, afričke, turske, bosanske...) muslimanske crte trebaju imati samo sekundarnu ulogu i, kao takve, bile bi namijenjene za privatnu i kućnu sferu. Islam u Evropi treba biti univerzalno protumačeni islam, koji bi muslimanske Evropljane oslobodio od getoiziranja sebe i getoiziranja islama u Evropi i na Zapadu. Ali je vrlo važno i to da bi takav islam bio preprekom muslimanskog bezrezervnog ufanja u Evropu po svaku cijenu, ufanja u Evropu kao fetiš, u Evropu kao božanstvo!

Smatramo da je iznimno važno u procesima ponovnog univerzalnog potvrđivanja islama kao vjere u Bosni i na Zapadu koristiti se starijim i novijim djelima Evropljana koji su dokumentirano pisali o islamu iz različitih aspekata ili o njemu pjevali. Djela Goetea, Annemarie Schimmel, Louisa Masignona, Henry Corbina, Murada Hofmanna, Tima Wintera, Hustona Smitha, Karen Armstrong itd. su iznimno inspirativna i važna u stvaranju klime za nastanak novih djela koja se bave različitim vjerskim, kulturološkim, civilizacijskim, umjetničkim i mnogim drugim aspektima islama na Zapadu.

Posebno važan zadatak koji moramo što hitnije riješiti jest pitanje afirmiranja islamske tradicije kao tradicije koja se, u civilizacijskom smislu, nastavlja na judeo-kršćansku tradiciju. Mi muslimani na Zapadu trebamo djelovati sintetički i afirmirati civilizacijsku sintezu judaizma, kršćanstva i islama. Ja ovdje kažem "civilizacijsku sintezu" i ne govorim o vjerskoj sintezi. Vjere su različite i tu se moraju poštovati razlike, ali se u civilizacijskom smislu islam danas može sasvim ravnopravno pridružiti judaizmu i kršćanstvu na Zapadu.

Ako kao muslimani afirmiramo judeo-kršćansko-islamsku civilizaciju na današnjem Zapadu, tada ćemo izbiti iz ruku argumente Bernardu Lewisu, Samuelu Huntingtonu i drugima koji na islam gledaju kao na jednu istočnjačku vjeru.

Približit ćemo se djelotvornoj sintezi koju zagovara Edward Said. A islam po sebi i jest jedna takva moćna sinteza!

Summary**MUSLIMS' EXPRESSION OF FAITH IN TODAY'S EUROPE****Enes Karic, Ph.D.**

In this article Enes Karic discusses the issues posed, both on theoretical and practical level, in literature regarding Islam and Muslims in today's Europe.

Karic holds that it is necessary to view Islam and Europe in a perspective: both Islam and Europe together. He does not advocate perspective that would face Islam with Europe in a mutually exclusive or confronting way.

Karic offers interpretation of Islam as an inclusive and live religious, cultural and civilizational phenomenon. At the same time, Karic views Europe as an open continent which should not view Islam as a new religion.

موجز**إفصاح المسلمين عن دينهم في أوروبا****أنس كاريتش**

يناقش أنس كاريتش في هذا المقال الأسئلة المطروحة في الكتابات الراهنة المتعلقة بالواقع الحالي للإسلام والمسلمين في أوروبا، سواء على المستوى النظري أو المستوى التطبيقي.

ويعتقد كاريتش أنه من الضروري النظر إلى أوروبا والإسلام من منظور مشترك للإسلام وأوروبا، وهو يرفض المنظور الذي يضع الإسلام في مواجهة مع أوروبا تجعل أحدهما يلغي الآخر أو يتصادم معه.

ويقدم كاريتش فهما للإسلام باعتباره ظاهرة دينية وثقافية وحضارية شاملة وحية. ولكنه في نفس الوقت ينظر إلى أوروبا على أنها قارة منفتحة لا ينبغي فيها النظر إلى الإسلام على أنه دين دخيل.